

Józef Mandziuk

Biskupi pochodzący ze Śląska

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 15/1, 29-55

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF MANDZIUK

BISKUPI POCHODZĄCY ZE ŚLĄSKA

Śląsk w swojej bogatej historii wydał postaci, które piastowały wysokie godności kościelne w różnych krajach chrześcijańskich. Wszystkich łączyło pochodzenie z „małej Ojczyzny”, dzieciństwo spędzone na ziemi śląskiej i tradycja rodzinna wyniesiona z dworów książęcych, zamków rycerskich, domów patrycjuszowskich i chat chłopskich, a także w wielu wypadkach praca duszpasterska i administracyjna w biskupstwie nadodrzańskim. Stosując porządek chronologiczny (do 1945 r.), przyjrzymy się poszczególnym hierarchom, piastującym odpowiednie stanowiska w Kościele powszechnym, którzy przynieśli chlubę ziemi śląskiej.

Pierwszym biskupem „zagranicznym”, wywodzącym się z domu Piastów śląskich był książę **Konrad**, prawdopodobnie syn Władysława II Wygnańca, który miał piastować godność biskupa Bambergu w latach 1201-1203¹. Nie możemy nic powiedzieć na temat jego działalności, choć zachowała się o nim wzmianka na kartach *Kroniki książąt polskich*².

Listę hierarchów pochodzących ze Śląska, którzy piastowali godności biskupie w różnych diecezjach polskich otwiera **Wawrzyniec II**, biskup lubuski w l. 1204-1233. Był on prawdopodobnie cystersem z Lubiąża. Od 1202 r. pełnił obowiązki kapelana księcia Henryka Brodatego i kierownika jego kancelarii. Jako kanonik wrocławski wystąpił 28 VI 1203 r., a w roku następnym objął stolicę lubuską po nieznanym bliżej Wawrzyńcu I. Utrzymywał nadal bliskie kontakty z dworem książęcym, chrzcząc w 1208 r. w Głogowie ostatnie dziecko pary książęcej Henryka i Jadwigi. Był też uczestnikiem wielkich uroczystości konsekracyjnych kościoła trzebnickiego w 1219 r. oraz brał udział w wyprawie krzyżowej do Prus w 1222-1223 r. Należał do hojnych dobrodziejów cysterek trzebnickich i był protektorem zakonu templariuszy³.

Prawdopodobnie ze Śląska pochodził 16-ty biskup poznański – **Paweł**. Po powrocie ze studiów zagranicznych z tytułem magistra, otrzymał kanonię wrocławską i związał się z dworem księcia Henryka Brodatego, będąc wycho-

¹E. von Guttenberg, *Das Bistum Bamberg*. „Germania Santa”. T. 1: 1937, s. 163.

²*Monumenta Poloniae Historica*. Wyd. A. Bielowski, T. 3, s. 637.

³J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. T. 1: *Średniowiecze*. Cz. 3. Warszawa 2005, s. 209.

wawcą potomstwa pary książęcej. Mając liczne dobra ziemskie, obdarzał nimi klasztory cystersów w Lubiążu i cysterek w Trzebnicy oraz był obecny przy założeniu klasztoru w Henrykowie. W wolnej elekcji kapituła poznańska wybrała go 11 IV 1211 r. swoim biskupem, a papież Innocenty III już 17 lipca t. r. wybór ten potwierdził. Sakrę biskupią przyjął na początku 1212 r. podczas zjazdu biskupów polskich w Mstowie. W czasie swoich długich rządów usiłował uzyskać przywileje dla biskupstwa poznańskiego od książąt, m. in. prawo bicia własnej monety. Zmarł 31 III 1242 r.⁴

Ze Śląska pochodził następny biskup lubuski, **Nanker**, związany z wrocławskim dworem książęcym, jako kapelan księcia Henryka Brodatego i kanclerz księcia Henryka Pobożnego. W 1227 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, otrzymując w 1240 r. godność jej dziekana. W 1236 r. objął prepozyturę kapituły lubuskiej. Rządy w diecezji lubuskiej przejął przed 15 X 1248 r., bowiem w tym czasie wystąpił na wrocławskim synodzie legackim już jako biskup lubuski. Ponieważ jego poprzednik Henryk I zmarł w 1244 r., a następca Wilhelm objął biskupstwo w 1252 r., stąd pontyfikat Nankera mógł przypaść na lata 1244–1252. W swojej działalności wykazał dużo troski o obronę związku diecezji lubuskiej z metropolią gnieźnieńską⁵.

Ślązakiem, który zamienił mitrę biskupią na książęcą był **Konrad I głogowski**, syn pary książęcej Henryka Pobożnego i świętobliwej Anny. Według *Kroniki książąt polskich* studiował on w Paryżu i przyjął święcenia subdiakonu⁶. W 1247 r. otrzymał prepozyturę kolegiaty głogowskiej (?), a dwa lata później został podniesiony do godności biskupa Passau. Tego biskupstwa jednak nie przyjął, gdyż zamierzał objąć ziemię głogowską, należną mu w spadku po ojcu. I rzeczywiście stał się twórcą księstwa głogowskiego, którym rządził jako znakomity gospodarz. W końcu 1249 r. ożenił się z Salomeą, córką księcia Władysława Donica, a po jej śmierci w w 1271 r. z Zofią, córką margrabiego Dietricha z Miśni. Od niego wywodzi się bardzo rozbudowana gałąź książąt głogowskich, oleśnickich i żagańskich. Zmarł w sierpniu 1273 lub 1274 r. i został pochowany w głogowskiej kolegiacie Najświętszej Maryi Panny⁷.

Liczne godności kościelne skupił w swoim ręku książę **Władysław**, drugi syn Henryka i Anny. Urodził się ok. 1237 r., jako 15-letni młodzieniec wstąpił do stanu duchownego i w 1256 r. został prepozytem wszechradzkim k. Pragi, a następnie kanonikiem bamberskim i w 1262 r. scholastykiem wrocławskim. Po odbyciu studiów w Padwie, dzięki protekcji króla czeskiego Przemysława Otokara II został 24 IV 1265 r. biskupem Passau. Pod koniec tegoż roku przeniósł się na arcybiskupstwo w Salzburgu, otrzymując 26 XII 1267 r. paliusz arcybiskupi. Po śmierci biskupa wrocławskiego Tomasza I, został w 1263 r.

⁴G. L a b u d a, *Paweł, biskup poznański*. W: PSB. T. 25: 1980, s. 362-365.

⁵J. S z y m a n s k i, *Nanker, biskup lubuski*. W: PSB. T. 22: 1977, s. 513-514.

⁶*Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, s. 493-494.

⁷H. G r o t e f e n d, *Stammtafeln d. schles.Fürsten*. Breslau 1889, s. 79-81.

administratorem diecezji wrocławskiej. Zmarł w 1270 r. i został pochowany w katedrze salzburskiej⁸.

Ok. 1252 r. biskupstwo lubuskie objął **Wilhelm z Nysy**. Był on synem Macieja z Czechowa, który osiadł w okolicy Nysy. Być może odbył studia zagraniczne, gdyż tytułował się magistrem. W 1226 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej. Na początku 141 r. miał szansę wyboru na biskupa ołomunieckiego, lecz przegrał z kandydatem władzy świeckiej. Po raz pierwszy wystąpił jako biskup lubuski 7 III 1252 r. Trzy lata później uczestniczył w wyprawie krzyżowej króla czeskiego Przemysława Ottokara II przeciw Prusom, a w 1257 r. uzyskał papieskie zatwierdzenie jurysdykcji kościelnej biskupów lubuskich na Rusi. Często przebywał w diecezji wrocławskiej, gdzie miał swoje posiadłości rodowe i był mile widziany na dworze księżny Anny. W 1268 r. podarował wieś Wadachowice klasztorowi henrykowskiemu, zyskując dozągonną wdzięczność cystersów. Zmarł 28 IX 1273 r. i został pochowany w Henrykowie⁹.

Biografowie drugiego biskupa warmińskiego, **Anzelma**, przenoszą jego pochodzenie na terytorium Śląska¹⁰. Należał on do zakonu krzyżackiego. Sakrę biskupią przyjął 28 VIII 1250 r. z rąk legata papieskiego Piotra, a prekonizacja papieża Innocentego IV nastąpiła 9 grudnia t. r. W swojej działalności wytyczył granice diecezji i posiadłości biskupich oraz erygował pierwsze parafie. W 1252 r. wybrał Braniewo na stolicę biskupstwa, nadając osadzie Prusów prawa miejskie. W 1260 r. wznosił katedrę pw. św. Andrzeja Apostoła i instalował przy niej kapitułę. Dążył do umocnienia niezależności biskupstwa od Krzyżaków, a zarazem brał udział w działalności misyjnej. W 1261 r. objął urząd legata papieskiego na Czechy i Morawy oraz prowincje kościelne: Salzburg, Gniezno i Ryga. Zmarł w 1278 r. i został pochowany w Elblągu¹¹.

Po przejściu Władysława Piastowicza z Passau do Salzburga, papież Klemens IV za protekcją króla czeskiego Przemysława Otokara II prekonizował 24 X 1265 r. na to biskupstwo **Piotra**. O jego pochodzeniu źródła milczą. W l. 1257-1264 występował jako magister i kanonik kapituły wrocławskiej. Był wychowawcą księcia Władysława i towarzyszył mu podczas studiów padewskich. To on wprowadził swojego wychowanka do Salzburga i udzielił mu święceń kapłańskich i sakry biskupiej. Jako biskup passawski uczestniczył w synodach prowincjonalnych w Wiedniu w 1267 r. i w Salzburgu w 1274 r., a także był ojcem Soboru Lyonńskiego w 1274 r. W swojej diecezji odbył w 1275

⁸ J. G o t t s c h a l k, *Auswärtige auf dem füstbischöflichen Stuhl zu Breslau von 1456 bis 1945 und Schlesier als Bischöfe von 1204 bis 1903*. W: *Neunhundertfünfzig Jahre Bistum Breslau*. Red. E. B r z o s k a. Königstein i. T. 1951, s. 59-60.

⁹ S. W o h l b r ü c k, *Geschichte des ehemaligen Bistums Lebus und des Landen dieses Namens*. T. 1. Berlin 1829, s. 127-144.

¹⁰ J. G o t t s c h a l k, *Auswärtige...*, s. 71.

¹¹ J. O b ł ą k, *Historia diecezji warmińskiej*. Olsztyn 1959, s. 101.

r. synod diecezjalny. Uczestniczył czynnie w życiu politycznym Rzeszy niemieckiej. Zmarł ok. 1280 r. i został pochowany w katedrze passawskiej¹².

W 1299 r. patriarchą Akwilei miał zostać książę **Konrad II żagański**, syn księcia Konrada I głogowskiego i Salomei. W 1284 r. wystąpił jako subdiakon, a 3 lata później prepozyt wrocławskiej kapituły katedralnej. Był brany pod uwagę na biskupstwo wrocławskie po śmierci biskupa Tomasza II. W 1299 r. miał objąć urząd patriarchy akwilejskiego, lecz na ten temat niewiele można powiedzieć. Zmarł 11 X 1304 r. i został pochowany w prezbiterium kościoła cysterskiego w Lubiążu¹³.

W trudnym okresie jednoczenia ziem polskich przez księcia Władysława Łokietka rządu w biskupstwie krakowskim sprawował **Jan Muskata**, całkowicie zniemczony Ślązak. Pochodził on z wrocławskiej rodziny patrycjuszowskiej. W l. 1268-1278 odbył studia prawnicze w Bolonii, wieńcząc je tytułem magistra. W 1272 r. otrzymał wrocławską prebendę kanoniczną, a 7 lat później został archidiaconem łęczyckim. Na przełomie 1284/1285 przebywał w Rzymie jako prokurator biskupa wrocławskiego Tomasza II w jego poważnym zatargu z księciem Henrykiem IV Probussem. Na mocy bulli papieża Honoriusza IV *Credimus quo gratis* z 11 VII 1284 r. został kolektorem świętopietrza na Polskę i Pomorze. Od 1294 r. związał się z dworem praskim króla Wacława II, przy którego poparciu na przełomie 1294/1295 został wybrany pod presją uzbrojonych ludzi starosty Hinka z Dubu przez kapitułę biskupem krakowskim. Rządy w diecezji objął przed 20 VI 1295 r., będąc nadal w ścisłych związkach z dworem czeskim. Na koronację Przemysława II nie przybył do Gniezna, choć miał wyrazić na nią zgodę. Natomiast uczestniczył w koronacji Wacława II na króla Polski w Pradze w 1297 r. i w Gnieźnie w 1300 r. Brał aktywny udział w życiu politycznym jako podkanclerzy Królestwa Węgierskiego do 8 XI 1301 r. i starosta Małopolski. Powiększył dobra biskupstwa krakowskiego, popierał kolonizację niemiecką, a w 1295 r. uzyskał zezwolenie na budowę zamków biskupich w Sławkowie, Tarczku i Kielcach¹⁴.

Reprezentując procesną orientację polityczną, Muskata był przeciwnikiem księcia Władysława Łokietka. W 1301 r. metropolita Jakub Świnka wytoczył mu proces kanoniczny, zakończony trzy lata później oczyszczeniem biskupa z zarzutów, m. in. wydania kilku wyroków śmierci i zagrabienia wielu kosztowności kościelnych w czasie sprawowania urzędu starościńskiego. Niebawem został uwięziony przez wojska księcia Łokietka, a metropolita Jakub wznowił proces w 1306 r. i 1 VI 1308 r. ekskomunikował go, unieważniając wszystkie go nominacje na prebendy kanoniczne. Po odwołaniu się do Stolicy Apostolskiej Muskata został ponownie uwięziony i dopiero legat papieski

¹² R. S a m u l s k i, *Untersuchungen über die persönliche Zusammensetzung der Breslauer Domkapitel vom 1341-1417*. Breslau 1938, s. 151.

¹³ *Tamże*, s. 22, 154.

¹⁴ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego...*, t. 1, cz. 3, s. 211.

Gentilis 12 VI 1310 r. uwolnił go od cenzur i przywrócił mu stolicę biskupią. Z chwilą stłumienia buntu wójta Alberta przeciwko Łokietkowi, biskup został wygnany i przebywał na Śląsku. Przed 1317 r. doszło do pojednania władcy z biskupem i Jan mógł powrócić do Krakowa. Zmarł 7 II 1320 r., niespełna trzy tygodnie po koronacji Władysława na króla Polski. Został pochowany w klasztorze cysterskim w Mogile¹⁵.

Z Nysą związany był biskup warmiński **Eberhard**. Od 1284 r. pełnił on obowiązki notariusza rządcy warmińskiego Henryka Fleminga, a od 1287 r. proboszcza w Braniewie i prałata-kantora katedralnego. Na podstawie prekonizacji papieskiej przed 6 X 1301 r. objął w posiadanie biskupstwo warmińskie. Był w dobrych kontaktach z Krzyżakami i starał się o rozwój akcji kolonizacyjnej, sprowadzając kolonizatorów także ze Śląska, m. in. na Warmię przybyli dwaj jego bracia i siostra. Jeden z nich, Arnold, założył miejscowość zwaną od jego imienia Arnsdorf. Zmarł 25 V 1326 r. i został pochowany w katedrze we Fromborku¹⁶.

W l. 1321-1339 pastorał arcybiskupa ostrzyhomskiego na Węgrzech dziurzył w swoim ręku księżę **Bolesław toszecki**, najstarszy syn księcia Kazimierza I bytomskiego i jego małżonki Heleny. 19 XII 1297 r. widzimy go jako kanonika wrocławskiego, a 5 IV 1306 r. jako scholastyka krakowskiego. W l. 1304-1309 sprawował rządy w odziedziczonym księstwie toszeckim. Arcybiskupem ostrzyhomskim został 2 X 1321 r. i rządził metropolią do 1329 r.¹⁷

W szczytowym średniowieczu Kraków otrzymał ze Śląska drugiego biskupa o diametralnie odmiennych poglądach od Jana Muskaty. Był nim świętobliwy **Nanker**, herbu Oksza. O jego śląskim pochodzeniu świadczy napis na portalu wzniesionej przezeń katedry wawelskiej: „*Deo optimo maximo, Beatae Mariae Virgini et Sanctis Patronis ecclesiam hanc igne absumptam Nankerus Silesius, episcopus Cracoviensis, in hanc formam restituit, reliqui postea successores episcopi et capitulum cum ex communi, tum vero quidam ex privato censu adornavere*”¹⁸. Nauki elementarne prawdopodobnie pobierał w szkole parafialnej w Bytomiu, a następnie kształcił się w krakowskiej szkole katedralnej. Za rządów biskupa krakowskiego, Prokopa, wszedł do grona krakowskiej kapituły katedralnej i jako tamtejszy kanonik świadczył w 1304 r. na wyroku rozjemczym biskupa Henryka z Wierzbna w procesie wytoczonym biskupowi krakowskiemu Muskacie przez arcybiskupa gnieźnieńskiego. W tymże roku został archidiaconem sandomierskim i w tym charakterze w l. 1305-1307 odbył studia prawnicze na Uniwersytecie w Bolonii, zdobywając wielką znajomość prawa kanonicznego, uwieńczoną w jego późniejszej działalności ustawodawczej. Po powrocie do kraju

¹⁵ J. Wyrozumski, *Muskata Jan. W: PSB. T. 22: 1977, s. 291-295.*

¹⁶ V. R ö h r i c h, *Geschichte des Fürstums Ermland.* Braunsberg 1925, s. 83, 85, 97.

¹⁷ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego...*, t. 1, cz. 3, s. 207.

¹⁸ J. H e y n e, *Dokumentierte Geschichtedes Bisthums und Hochstiftes Breslau.* T. 1. Breslau 1860, s. 800.

pełnił nadal obowiązki archidiakona sandomierskiego i coraz bardziej wiązał się z dworem Władysława Łokietka. W 1308 r. zeznawał w ponownym procesie przeciw Muskacie jako stronnik metropolity i księcia, a w roku następnym był obecny przy zobowiązaniu Muskaty do wierności wobec Łokietka. W 1316 r. z nominacji książęcej otrzymał kanclerstwo księstwa sieradzkiego, w 1318 r. został proboszczem kościoła Mariackiego w Krakowie, a w 1319 r. na podstawie prowizji papieskiej objął dziekanie kapituły krakowskiej. Wreszcie po śmierci Muskaty, dzięki poparciu króla Władysława, został wybrany przed 3 III 1320 r. biskupem krakowskim. Sakrę biskupią otrzymał w kolegiackie łączyczykiej z rąk metropolity Janisława¹⁹.

Biskup Nanker w krótkim czasie skupił wokół siebie grono odpowiedzialnych i kompetentnych członków krakowskiej kapituły katedralnej. Już 2 X 1320 r. wydał wiekopomne statuty synodalne, złożone z 50 rozdziałów. Prawdopodobnie w tym samym roku przystąpił do budowy nowej gotyckiej katedry na Wawelu na miejscu spalonej w 1305r. budowli romańskiej. Zaopiekował się ludźmi trędowatymi i rozpoczął rewindykację dóbr, granic i przywilejów biskupstwa. Na życzenie króla Łokietka, pod naciskiem papieża Jana XXII, Nanker przeszedł w 1326 r. na biskupstwo wrocławskie. Zmarł 8 IV 1341 r. i został pochowany w prezbiterium katedry wrocławskiej. Z myślą o beatyfikacji w 1719 r. przeniesiono jego szczątki do ołtarza urządzonego w tzw. małej zakrystii²⁰.

Do godności biskupiej został podniesiony drugi syn księcia Kazimierza bytomskiego, **Mieszko**, który w l. 1303-1322 był joannitą na Węgrzech. W 1328 r. został biskupem Nitry, a 23 IV 1334 r. przeszedł na biskupstwo w Veszprem. Obie diecezje należały do metropolii ostrzyhomskiej. Sprawowanie godności przez obu braci Bolesława i Mieszka staje się bardziej zrozumiałe ze względu na fakt, że król węgierski Karol II Robert poślubił ich siostrę Marię. Mieszko zmarł ok. 1344 r., gdyż jego następca Stefan pojawił się w dokumentach 9 sierpnia tegoż roku²¹.

Bardzo interesującą postacią w średniowiecznych dziejach Kościoła polskiego był **Apeczko z Zabkowic**, biskup lubuski w l. 1345-1352. Pochodził on ze spolszczonej rodziny kolonistów niemieckich: rajcy wrocławskiego Deyna i jego żony Yliane. Prawdopodobnie w Bolonii odbył studia prawnicze, wienając je stopniem doktora dekretów. Od 1326 r. pracował w konsystorzu wrocławskim w charakterze adwokata. W l. 1333-1339 był scholastykiem kapituły lubuskiej. W 1334 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, piastując w l. 1340-1344 godność jej scholastyka. Na tym stanowisku przyczynił się do rozwoju szkoły katedralnej, fundując dla niej w swoim testamencie katedrę teologii o typie uniwersyteckim. Ponadto był kanonikiem miśnieńskim.

¹⁹ B. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*. T. 1. Kraków 1998, s. 501.

²⁰ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego...*, t. 1, cz. 2, s. 33-41.

²¹ J. G o t t s c h a l k, *Auswärtige...*, s. 62.

Wraz z biskupem Nanckerem przeciwstawiał się wpływowi niemieckim we wrocławskiej kapitule katedralnej i stał po jego stronie w walce z królem Janem Luksemburczykiem. Po śmierci Nanckera w 1341 r. wspólnie z Henrykiem Barutem zarządzał czasowo diecezją wrocławską, broniąc mienia kościelnego. Za protekcją króla Kazimierza Wielkiego otrzymał 19 X 1345 r. prekonizację papieża Klemensa VI na biskupstwo lubuskie i 31 I 1346 r. przyjął sakrę biskupią w Rzymie. Uczestniczył 2 IX 1347 r. w Pradze w uroczystości koronacyjnej Karola IV na władcę czeskiego. W 1350 r. wysłał swojego delegata na kaliski synod prowincjonalny, utrzymując ścisłe kontakty z metropolią i umacniając wpływy polskie na Pomorzu Zachodnim. Zmarł 13 IV 1352 r. we Wrocławiu i został pochowany we wrocławskiej katedrze świętojańskiej²². Jeszcze w połowie XVII w. znajdowała się tam jego płyta nagrobna z napisem: *Mille Trecento Quadrageno et Duodeno Anno currente vocitatur ab omnipotente Dignus honore sacro Presul Lubusensis Apetzko Idibus Aprilis regni celestis herilis*²³.

Znana rodzina Banczów wydała m. in. biskupa **Henryka**, który przyjął pastorał biskupstwa lubuskiego po Apeczce. Urodził się on we Lwówku Śląskim i nosił także imiona Hanco i Heyne. W 1328 r. otrzymał kanonię wrocławskiej kapituły św. Idziego, w 1339 r. kanonię lubuską, a w 1343 r. archidiaconię legnicką. Dzięki prowinji papieskiej 7 I 1353 r. został podniesiony do godności biskupa lubuskiego. Ułożył poprawne stosunki a margrabiami magdeburskimi i dążył do nawiązania żywych kontaktów z Polską i królem Kazimierzem Wielkim. Zmarł 30 VIII 1365 r. i na własne życzenie został pochowany w katedrze wrocławskiej²⁴.

Następcą Henryka z Bancz na stolicy biskupstwa lubuskiego był **Piotr z Opola**. Karierę kościelną rozpoczął w 1356 r. jako kanonik lubuski i oficjał wrocławski. W następnych latach został dziekanem kolegiaty głogowskiej, archidiaconem opolskim, wreszcie kanonikiem wrocławskim. Wybrany przez kapitułę lubuską na tamtejszego biskupa, otrzymał 8 VI 1366 r. prekonizację papieża Urbana V. W 1374 r. objął urząd kanclerza Marchii Brandenburskiej i był wychowawcą synów cesarskich. Wiele czasu poświęcał podróżom dyplomatycznym między Berlinem a Krakowem. Z królem Kazimierzem Wielkim zawarł porozumienie w sprawie uposażenia biskupstwa. Po zniszczeniu Lubusza przez wojska cesarskie, przeniósł w 1373 r. stolicę diecezji do Fürstwalde. Zrezygnował też z praw do jurysdykcji biskupów lubuskich na Ruś. Zmarł 26 III 1375 r.²⁵

Rządcą dwóch biskupstw na terenie Rzeszy niemieckiej był **Paweł von Jägerndorf**, pochodzący ze śląskiej rodziny szlacheckiej. Po raz pierwszy dał

²² A. Kiełbasa, *Apeczko*. W: EK. T. 1. Lublin 1973, szp. 740.

²³ A. Sabisch, *Die Grabstätten der Bischöfe Stefan (+1345) und Apeczko (+1352) in der Breslauer Domkirche*. „Wechmann-Jahrbuch”. T. 15-16: 1961-1962, s. 64-75.

²⁴ J. Gottschalk, *Auswärtige...*, s. 67-68.

²⁵ P. Ożóg, *Piotr z Opola*. W: PSB. T. 26: 1981, s. 413-414.

się poznać w 1350 r. jako radca prawny i kapelan węgierskiej rodziny królewskiej Ludwika I i Elżbiety. Od 1351 r. był archidiaconem w Nitrze, a także protonotariuszem i posłem królewskim w kurii papieskiej w Awinionie. Następnie otrzymał kanonikat wrocławski. 24 X 1351 r. papież Klemens VI podniósł go do godności biskupa Gurt w Karyntii, gdzie pełnił również obowiązki papieskiego kolektora świętopietrza w metropolii salzburskiej. 15 V 1359 r. został przeniesiony na biskupstwo Freising w Bawarii. Król węgierski widział go nawet chętnie jako patriarchę akwilejskiego. Zmarł 23 V 1377 r. i został pochowany w katedrze we Freisingu²⁶.

Kolejnym biskupem lubuskim był książę **Wacław legnicki**, syn pary książęcej Wacława i Anny cieszyńskiej. Po śmierci ojca był wychowywany wraz z trzema swoimi braćmi przez stryja księcia Ludwika I brzeskiego. Jako kanonik wrocławski został 3 XII 1375 r. rządcą biskupstwa lubuskiego, otrzymując dyspensę od wymaganego wieku w kurii awiniońskiej. Niewiele zachowało się wiadomości o jego działalności w Lubuszu. Wybrany przez kapitułę wrocławską w styczniu 1381 r. na biskupa śląskiego, przeniósł się do Wrocławia, początkowo jako administrator, a od 18 IV 1382 r. ordynariusz diecezji nadodrzańskiej. Zmarł 30 XII 1419 r. w Otmuchowie²⁷.

Młodszy brat księcia-biskupa Wacława, **Henryk legnicki**, otrzymał w 1379 r. godność dziekana wrocławskiej kapituły katedralnej, mając też kanonię świętokrzyską. To on był głównym bohaterem „wojny piwnej” we Wrocławiu. W 1388 r. papież Urban VI proponował mu biskupstwo w Cambrii, lecz tej godności nie przyjął. W połowie maja następnego roku otrzymał prekonizację na biskupstwo kujawsko-pomorskie i podążył do Włocławka. Jednak mało zajmował się swoją diecezją, przebywając najczęściej u brata we Wrocławiu. Być może dzięki niemu nastąpiło przeniesienie relikwii bł. Benigny ze Śląska do katedry wrocławskiej²⁸. Zmarł 12 XII 1398 r. w wieku ok. 40 lat i został pochowany w katedrze wrocławskiej²⁹.

Biskupem pochodzącym ze Śląska, który w swoim burzliwym życiu przeszedł aż przez pięć polskich biskupstw, był książę **Jan opolski**, zwany „Kropidłem”. Przez ponad 40 lat zasiadał na stolicach biskupich w Poznaniu, Włocławku, Gnieźnie, Kamieniu i w Chełmnie. Był najstarszym synem księcia Bolesława III opolskiego i Anny. Już podczas studiów w Bolonii nabył probostwo w Podgrodziu Spiskim. Dzięki protekcji króla węgierskiego Ludwika I otrzymał w 1382 r. prekonizację papieża Urbana VI na biskupstwo poznańskie. Nie mając święceń kapłańskich, sprowadził do Poznania biskupa Stefana

²⁶ A. P o r, *Paul von Jägendorf, Archidiakon von Nitra 1350*. „Zeitschrift Szazadok” 39: 1905, s. 697-711, 789-810.

²⁷ S. W o h l b r ü c k, *Geschichte des ehemaligen Bistums Leubus...*, t. 2, s. 5-9.

²⁸ T. F i t y c h, *Błogosławiona Benigna*. W: *Bitwa legnicka. Historia i tradycja*. Red. W. K o r t a. Warszawa-Wrocław 1994, s. 382.

²⁹ B. W ł o d a r s k i, *Henryk, biskup kujawski*. W: *PSB*. T. 9: 1960-1961, s. 419.

ze Lwowa z diecezji chełmińskiej, który wyręczał go w czynnościach pontyfikalnych. Sam unormował uposażenie kapituły, zmuszając kanoników do rezydencji. W 1384 r. przeniósł się na biskupstwo włocławskie, przyjmując wówczas święcenia kapłańskie i sakrę biskupią. W 1389 r. odbył synod diecezjalny i w tym roku 19 marca otrzymał od papieża Bonifacego IX prowizję na arcybiskupstwo gnieźnieńskie po śmierci metropolity Bodzanty. Wskutek sprzeciwu króla Władysława Jagiełły i niechęci kapituły metropolitalnej nie zdołał objąć tego wysokiego stanowiska. Po pięciu latach otrzymał ponownie biskupstwo poznańskie, lecz protest króla Jagiełły spowodował jego translokację na biskupstwo kamieńskie, a w 1398 r. wobec oporu Krzyżaków – na biskupstwo chełmińskie. Uwięziony w 1399 r. z rozkazu królewskiego w Kaliszu za rzekome kontakty z Zakonem i jego sprzymierzeńcami, został uwolniony za poręczeniem braci i innych książąt śląskich. Po kilku miesiącach wyjechał do Rzymu w charakterze posła króla węgierskiego Zygmunta Luksemburskiego i tam w 1402 r. otrzymał ponownie nominację na biskupstwo kujawsko-pomorskie. Przybywszy do diecezji, prowadził spory z Krzyżakami na tle spraw majątkowych., zobowiązał kanoników do rezydencji przy katedrze, której budowę ukończył w 1411 r. Wspierał studia duchownych, a księżom pracującym naukowo wyznaczał podwójną pensję. Uczestniczył w soborze w Konstancji, choć nie wchodził w skład oficjalnej delegacji polskiej. Po śmierci stryja Władysława Opolczyka zatrzymał dla siebie m. in. Opole, gdzie rezydował w nowo wzniesionym zamku, będąc hojnym dobrodziejem na rzecz miasta. Zmarł 3 III 1421 r. w Opolu i został pochowany w tamtejszym kościele dominikańskim³⁰.

Jedynym biskupem pochodzącym ze Śląska, który zasiadł na tronie biskupim w metropolii gnieźnieńskiej w XV stuleciu, był **Jan von Borsnitz**, biskup lubuski. Był to wyraz tworzącej się coraz większej przepaści między Śląskiem a Polską i uzależnienia się ziemi Śląskiej od Czech. Jan pochodził ze śląskiej rodziny szlacheckiej. Studiował w Pradze, był wikariuszem przy wrocławskiej kapitule świętokrzyskiej, następnie kanonikiem w Gnieźnie, Poznaniu, Pradze, Głogowie i Opolu. W 1390 r. otarł się o Uniwersytet Boloński i został prałatem papieskim. W latach następnych piastował godność prepozyta we wrocławskiej kapitule katedralnej, dziekana kapituły świętokrzyskiej i archidiacona ołomuńskiego. Papież Benedykt IX dnia 4 IX 1397 r. prekonizował go biskupem lubuskim. Brał udział w soborach w Pizie i w Konstancji. W 1418 r. otrzymał nominację na arcybiskupstwo ostrzyhomskie, lecz tego urzędu nie przyjął. Zmarł 29 III 1420 r. w Lubuszu³¹.

Biskupem Miśni był **Jan Hoffmann**, syn świdnickiej rodziny mieszczańskiej, urodzony ok. 1375 r. Studia odbył w Uniwersytecie Praskim, gdzie w 1408 r. był dziekanem Wydziału Atrium, a w roku następnym opuścił Pragę wraz z innymi profesorami niemieckimi i był współzałożycielem i profesorem Uniwersytetu

³⁰ J. W al k u s z, *Jan Kropidło*. W: EK. T. 7. Lublin 1997, szp. 911-912.

³¹ J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 1, cz. 3, s. 214.

w Lipsku. Dla studentów ze Śląska ufundował tam bursę Mariańską. Wszedł do kapituły miśnieńskiej, był prepozytem w Großenheim i koadiutorem biskupa miśnieńskiego Rudolfa von Plaunitz. 5 VI 1427 r. otrzymał sakrę biskupią i pełnił obowiązki pontyfikalne jako biskup miśnieński w trudnym okresie wojen husyckich. W 1433 r. wziął udział w Soborze Bazylejskim. Zmarł 12 IV 1451 r. na zamku biskupim w Stolpen i został pochowany w katedrze miśnieńskiej³².

W Tyrolu działał **Jerzy von Hacke**, pochodzący ze śląskiej rodziny rycerskiej z Tomaszowa k. Bolesławca Śląskiego. Był proboszczem w Mistelbach w Bawarii. Jego brat, Happy, pełnił funkcję marszałka dworu księcia Zygmunta tyrolskiego. Z ramienia pseudosoboru bazylejskiego 17 X 1466 r. został biskupem w Trydencie i przez dwa lata trwał w schizmie, gdyż kandydatem papieskim na to stanowisko był opat Benedykt od św. Wawrzyńca. Dopiero papież Mikołaj V dnia 8 XI 1448 r. zatwierdził Jerzego na stolicę trydencką. Do swojej diecezji wprowadził oficjum o św. Jadwidze Śląskiej. Zmarł 28 VIII 1465 r. i został pochowany w katedrze trydenckiej, o której uposażenie wielce zabiegał³³.

Biskupem Waradynu w metropolii ostrzyhomskiej był **Mikołaj Stolz**, pochodzący z wrocławskiej rodziny kupieckiej. Jego ojciec był handlarzem srebra i sukna oraz posiadaczem włości ziemskich w okolicy Wrocławia. Studia odbył w Uniwersytecie Bolońskim i po ich ukończeniu otrzymał kanonię w kapitule waradyńskiej. 8 VIII 1470 r. przyjął sakrę biskupią i objął w posiadanie tę sławną diecezję. Zmarł ok. 1473 r.³⁴

Po licznych szczeblach hierarchii kościelnej wznosił się **Jan Backenschlaeger**, pochodzący również z wrocławskiej rodziny patrycjuszowskiej, która wydała trzech duchownych: Hieronima, który został kanonikiem wrocławskim, Zygmunta – kanonika brzeskiego i Jana, który rozpoczął karierę od prepozytury w Pięciu Kościołach na Węgrzech. W 1465 r. został biskupem Waradynu, a w 1467 r. – Erlau. Dzięki protekcji króla Macieja Korwina przeszedł w 1474 r. na arcybiskupstwo ostrzyhomskie, otrzymując też beneficjum prepozytury w kapitule wiedeńskiej. Wreszcie 14 I 1484 r. został administratorem, a trzy lata później rządcą arcybiskupstwa salzburskiego. Zmarł 15 XII 1489 r.³⁵

Listę śląskich biskupów zagranicznych w dobie średniowiecza zamyka **Hieronim Schulz**, pochodzący z Głogowa. Studia odbył w Krakowie, Lipsku, Ferrarze i Bolonii. Następnie był oficjałem w Lübben, proboszczem w Cottbus, prepozytem w Salzwedel i kanonikiem w Brennie. Dzięki protekcji książąt brandenburskich został wybrany biskupem brenneńskim, otrzymując 6 X 1507 r.

³² Zob. R. B e c k e r, *Joh. Hoffmann der nachmalige Bischof Johann IV. von Meissen. Seine Wirksamkeit an den Universitäten Prag und Leipzig*. Leipzig 1891.

³³ S. W e b e r, *I vescovi suffraganei della chiesa di Trento*. Trento 1932, s. 61-68.

³⁴ J. G o t s c h a l k, *Auswärtige...*, s. 82-83.

³⁵ *Tamże*, s. 83-84.

prekonizację papieską. W 1521 r. przeszedł na biskupstwo w Havelbergu, gdzie zmarł w roku następnym³⁶.

W czasach panowania habsburskiego na Śląsku, kiedy przeszła fala protestantyzmu i po wojnie 30-letniej nastąpiła restauracja katolicyzmu³⁷, tylko czterech Ślązaków dostąpiło godności biskupiej i duszpasterzowało w diecezjach, położonych w granicach panowania Habsburgów. Z okolic Cieszyna pochodził **Jan Grodecki**, biskup ołomuniecki. Był synem Macieja i Heleny z d. Starowicky. W połowie XVI w. studiował w Akademii Krakowskiej, a następnie dzięki protekcji biskupa warmińskiego Stanisława Hozjusza podążył do Rzymu i Padwy, gdzie uzyskał doktorat z prawa. W 1563 r. otrzymał kanonię wrocławskiej kapituły katedralnej. Prekonizowany przez papieża Grzegorza XIII na biskupstwo w Ołomuńcu, 16 VII 1572 r. objął je w posiadanie. Rządy jego trwały tylko półtora roku, gdyż zmarł 1 I 1574 r.³⁸

W 1579 r. diecezję ołomuniecką objął następny Ślązak – **Stanisław Pawłowski**. Urodził się w powiecie pszczyńskim jako syn Stanisława i Brandys z d. Graboschitz. Jako kanonik ołomuniecki studiował w latach 1571-1574 w Rzymie. W 1573 r. otrzymał wrocławską kanonię katedralną, a następnie został prepozytem w Brünn i kanclerzem w Ołomuńcu. 28 VIII 1579 r. otrzymał od papieża Grzegorza XIII prekonizację na biskupa ołomunieckiego. Założył seminarium duchowne, ufundował bursę dla ubogich uczniów, przeprowadził wizytacje diecezji, był posłem cesarskim do Polski. Wykazał wiele troski o wprowadzenie reform trydenckich w swojej diecezji. Zmarł 2 VI 1598 r. w Kremsier³⁹.

Diecezja ołomuniecka otrzymała jeszcze jednego biskupa z pochodzenia Ślązaka w osobie grafy **Karola von Lichtenstein**. Urodził się 17 III 1623 r. w Kłodzku, jako syn Rudolfa Filipa, przedstawiciela wielkiego rodu Lichtensteinów, mających swój wkład w rekatalizację Kotliny Kłodzkiej. Był kanonikiem w Salzburgu, a następnie w Ołomuńcu. Mając prekonizację papieża Aleksandra VII, 12 III 1664 r. objął biskupstwo ołomunieckie. W stolicy metropolii wybudował pałac biskupi, założył wiele fundacji i troszczył się o podniesienie dyscypliny kościelnej. Po śmierci kardynała Fryderyka we Wrocławiu, starał się o biskupstwo nadodrzańskie, otrzymując 14 z 21 głosów elektorskich w kapitule. Jednak nie otrzymał zatwierdzenia papieskiego i musiał zrezygnować z Wrocławia na rzecz biskupa Franciszka Ludwika Neuburga. Zmarł 23 IX 1695 r.⁴⁰

W latach 1718-1734 biskupem węgierskiej diecezji Waitzen był hrabia **Michał**

³⁶ *Tamże*, s. 84-85. Zob. H. Hoffmann, *Glogauer Bischöfe*. Breslau 1927.

³⁷ Zob. J. Mandziuk, *Kościół katolicki na Śląsku po wojnie 30-letniej*. W: *Miejsce i rola Kościoła katolickiego w dziejach Śląska*. Red. K. Matwijowski. Wrocław 2001, s. 78-82.

³⁸ G. Zimmerman, *Das Breslauer Domkapitel in Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500-1600)*. „Historisch-Diplomatische Forschungen” 2: 1938, s. 272-275.

³⁹ A. Steinhuber, *Geschichte des Kollegium Germanikum-Hungarikum von Rom*. T. 1. Freiburg 1906, s. 333-335.

⁴⁰ J. Gottschalk, *Auswärtige...*, s. 77-78.

Fryderyk von Althann. Urodził się w Kłodzku 12 VII 1683 r. jako syn księżęcej pary radcy cesarskiego Michała Waclawa i Anny Marii z d. Aspermont. Studiował w Ołomuńcu i we Wrocławiu, uzyskując doktorat z teologii i obojga praw. Jako prawnik był audytorem Roty Rzymskiej i rektorem niemieckiego kościoła S. Maria dell'Anima w Wiecznym Mieście. Piastował liczne kanonie; w Starym Bolesławcu w Czechach, w kaplicy Wszystkich Świętych w Pradze, w katedrze w Ołomuńcu i we Wrocławiu. Po śmierci matki otrzymał dobra w Stroniu Śląskim. W 1718 r. został prekonizowany na biskupa w Waitzen, a 29 XI 1719 r. otrzymał kapelusze kardynalski. Podczas konklawe w 1721 r. reprezentował interesy cesarza Karola VI, który w następnym roku mianował go wicekrólem Obojga Sycylii z rezydencją w Neapolu. Godność tę pełnił do 1728 r. Następnie z niej zrezygnował, podobnie jak i z godności kanonika wrocławskiego. W Waitzen zbudował pałac biskupi w stylu barokowym i erygował seminarium duchowne. Był mecenasem uczonych i opiekunem ubogich. Zmarł 20 VI 1734 r. w Waitzen⁴¹.

O wiele więcej hierarchów Kościoła katolickiego, pochodzących z ziemi śląskiej, pojawiło się w okresie panowania pruskiego (1742-1945). Śląsk pod tym względem był równie bogaty, jak epoka średniowiecza.

Listę biskupów - Ślązaków otwiera **Jakub Ernest Juliusz Reichsgraf von Liechtenstein**, arcybiskup Salzburga (1745-1747). Urodził się 14 II 1690 r. w Doboszowicach k. Paczkowa, w rodzinie magnackiej Franciszka Karola i Katarzyny Karoliny Freiin z Pawłowskich. Studiował humaniora w Brünn, filozofię w Ołomuńcu, a teologię w Rzymie, zdobywając doktorat na Uniwersytecie Sapieży. Przed opuszczeniem Kolegium Germanicum w Wiecznym Mieście w 1713 r. przyjął święcenia kapłańskie. Był członkiem kapituły katedralnej w Ołomuńcu i Salzburgu. W 1723 r. w swoich posiadłościach w Białej Wodzie ufundował kolegium pijarów wraz z gimnazjum. W 1728 r. został biskupem w Seckau, w 1738 r. objął biskupstwo w Ołomuńcu, a w 1745 r. otrzymał godność arcybiskupa w Salzburgu, gdzie zmarł 12 VI 1747 r.⁴²

Z hrabiowskiej rodziny śląskiej pochodził **Jan Henryk von Franckenberg**, arcybiskup Mecheln, prymas Belgii (1759-1804). Urodził się 18 IX 1726 r. w Głogowie jako syn Ottona Wenancjusza i Franciszki Gaudencji z d. Khünburg. Ojciec był radcą cesarskim i asesorem księstwa głogowskiego⁴³. Nauki humanistyczne pobierał w gimnazjum głogowskim, filozofię studiował we Wrocławiu, gdzie 6 I 1743 r. przyjął tonsurę i święcenia niższe z rąk kardynała Filipa Sinzendorfa. W tymże roku z prowizji papieża Benedykta XIV został członkiem wrocławskiej kapituły katedralnej. W latach 1745-1750 odbył studia teologiczne w Kolegium Germanicum w Rzymie, uzyskując doktorat z teologii i filozofii. W Wiecznym Mieście przyjął święcenia kapłańskie. Jego mowa na cześć

⁴¹ J. P a t e r, *Wrocławska Kapituła Katedralna w XVIII we Wrocławiu*. Wrocław 1998, s. 162-163.

⁴² J. J u n g n i t z, *Die Breslauer Germaniker*. Breslau 1906, s. 277-278.

⁴³ H. H o f f m a n n, *Glogauer Bischöfe*. Breslau 1927, s. 88-89.

Benedykta XIV, wygłoszona 14 VI 1750 r. w Germanicum, wywołała wśród słuchaczy wielkie uznanie. Sam papież wyraził nadzieję, że „Kościół będzie miał w tym młodzieńcu wielkiego męża”⁴⁴. W 1750 r. przybył do Wiednia i szybko wspinał się po szczeblach kariery duchownej. W 1754 r. został dziekanem kolegiaty Wszystkich Świętych w Pradze, w 1755 r. dziekanem kapituły w Bolesławcu w Czechach, a w 1759 r. dzięki wielkiemu zaufaniu cesarzowej Marii Teresy otrzymał godność arcybiskupa w Mecheln i tytuł prymasa Belgii. Papież Pius VI w 1778 r. obdarzył go godnością kardynalską⁴⁵. Po otrzymaniu kapelusza kardynalskiego zrezygnował z kanonii wrocławskiej na rzecz swojego krewnego Henryka Karola Frankenberga. Jako prymas Belgii ostro sprzeciwiał się reformom józefińskim i został przez cesarza Józefa II pozbawiony wszystkich odznaczeń i godności. Po śmierci cesarza w 1790 r. powrócił na stolicę prymasowską, lecz z chwilą wkroczenia rewolucyjnych wojsk francuskich do Belgii w 1792 r. musiał uciec się na wygnanie. Przebywał przez jakiś czas w Emmerich i Borken w Münsterlandzie, skąd został wypędzony przez Prusaków. Ostatnie lata spędził w Holandii, gdzie zmarł 16 VII 1804 r. w Bredzie⁴⁶.

Ze znanego pruskiego rodu książęcego Hohenzollernów pochodził **Józef Wilhelm Fryderyk**, biskup warmiński (1808-1836). Urodził się 21 V 1776 r. w śląskiej Opawie jako syn feldmarszałka Fryderyka Antoniego i Ernestyny Józefy z d. Sobbeck-Kornitz. Kształcił się w Wiedniu, następnie w wojskowej szkole w Stuttgarcie i na dworze stryja biskupa Jana Karola, uczęszczając do gimnazjum gdańskiego⁴⁷. Studia teologiczne odbył w Starych Szkotach k. Gdańska. W wieku 14 lat jako *domicellarius* otrzymał kanonię w kapitule wrocławskiej, która objął 21 X 1791 r. wraz z prebendą po śmierci Karola Adama Starzinskiego przez prokuratora Wilhelma Blachę. W 1795 r. został kanonikiem warmińskim. Świecenia kapłańskie przyjął 31 VIII 1800 r. z rąk stryja Jana Karola, biskupa warmińskiego, który nadał mu jednocześnie prebendę we Fromborku. W 1803 r. po śmierci stryja uzyskał opactwo oliwskie⁴⁸. Mianowany 6 VII 1808 r. biskupem warmińskim z woli króla pruskiego na podstawie prezentacji kapituły we Fromborku, otrzymał prekonizację papieską z powodu uwięzienia Piusa VII przez Napoleona dopiero 14 IV 1817 r. Jego konsekracja biskupia miała miejsce 12 VII 1818 r. Przeciwwstawiając się akcji germanizacyjnej, ogłaszał listy pasterskie w języku niemieckim i polskim, troszczył się o szkolnictwo elementarne, przyczynił się do otwarcia w Braniewie katolickiego gimnazjum seminarium nauczycielskiego i Liceum Hosianum,

⁴⁴ J. P a t e r, *Wrocławska Kapituła Katedralna ...*, s. 181.

⁴⁵ J. J u n g n i t z, *Die Breslauer Germaniker*, s. 329.

⁴⁶ A. S t e i n h u b e r, *Geschichte des Kollegium Germanikum-Hungarikum*. T. 2. Freiburg 1906, s. 307.

⁴⁷ T. O r a c k i, *Słownik biograficzny Warmii, Prus i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*. T. 1. Olsztyn 1984, s. 106.

⁴⁸ J. P a t e r, *Wrocławska Kapituła Katedralna...*, s. 195.

w których wykładano język polski. Dbał o znajomość języka polskiego u księży i nauczycieli⁴⁹. Był wykonawcą bulli papieża Piusa VII *De salute animarum* z 1821 r. Utrzymywał żywe kontakty z wybitnymi przedstawicielami katolicyzmu niemieckiego, jak z biskupem Michałem Sailerem, Fryderykiem Leopoldem Stolbergiem i Józefem Eichendorffem. Zmarł 26 IX 1836 r. w Oliwie⁵⁰.

Ze Śląskiem nie tylko pochodzeniem, ale i działalnością, powiązany był **Anastazy Jan Sedlag**, biskup chełmiński (1833-1856). Urodził się 23 IV 1787 r. w miejscowości Dziećmarowy k. Głubczyc. Był najstarszym z pięciu synów nauczyciela Ambrożego i Barbary z d. Musialik. Nauki gimnazjalne pobierał we franciszkańskim gimnazjum w Głubczycach, zdobywając w 1805 r. świadectwo maturalne. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Akademii Leopoldyńskiej we Wrocławiu. Po rocznym pobycie w alumnacie, przyjął 16 VI 1810 r. święcenia kapłańskie. Jako neoprezbiter podjął obowiązki wikariusza w Falkowicach, w latach 1812-1815 pełnił je w Nysie. Będąc proboszczem w Pruszkowie k. Opola wiele troski poświęcał miejscowemu szpitalowi, na którego potrzeby już jako biskup przeznaczył 1000 talarów. Jednocześnie pełnił obowiązki inspektora szkolnego, pomagając zarazem ówczesnemu radcy duchownemu i szkolnemu rejencji opolskiej, ks. Franciszkowi Paulowi, w prowadzeniu spraw urzędowych. W 1823 r. sam objął ten ważny urząd, z którym łączyło się stanowisko proboszcza w pokolegiackim kościele pw. Świętego Krzyża, sekularyzowanym w 1810 r. Jako radca rejencyjny zarządzał szkołami katolickimi, dbał o ich materialne wyposażenie, sprawne funkcjonowanie i o podniesienie poziomu nauczania. Miał nastawienie proniemieckie i napominał nauczycieli, aby starannie uczyli języka niemieckiego i „puczali dzieci o obowiązkach wobec ojczyzny pruskiej”. Język polski respektował na Górnym Śląsku ze względów praktycznych. Był przekonany, że wychowanie dzieci i młodzieży jest możliwe tylko w języku ojczystym. Współ z Richterem, radcą rejencji opolskiej zarządzającym szkołami protestanckimi, uważał, że w szkołach elementarnych należy dzieci uczyć w obydwu językach, uwzględniając w wypadku języka polskiego polszczyznę literacką. Ponadto obaj postulowali naukę języka polskiego w gimnazjach, seminariach nauczycielskich i na Uniwersytecie Wrocławskim. Za całokształt pracy oświatowej otrzymał tytuł doktora honorowego, nadany przez Uczelnię wrocławską, na wniosek ministra oświaty Karola von Stein⁵¹.

8 VII 1833 r. ks. Sedlag wszedł do grona kapituły katedralnej w Pelplinie, a 3 tygodnie później kapituła wybrała go biskupem chełmińskim. Jako rządca diecezji troszczył się o formację intelektualną duchowieństwa. Dbał o seminarium duchowne w Pelplinie, a przy katedrze założył małe seminarium, późniejsze Collegium Marianum. Do pracy duszpasterskiej sprowadził ze Śląska grupę księży, co wywołało do niego niechęć miejscowego kleru. Napięcie

⁴⁹ J. B a z y d ł o, *Hohenzollern (Hechingen) Joseph Wilhelm*. W: EK. T. 6. Lublin 1993, szp. 1117.

⁵⁰ J. G o t t s c h a l k, *Auswärtige...*, s. 79.

⁵¹ M. P a t e r, *Sedlag Anastazy Jan*. W: SBKDŚI, s. 371.

wzmogła jego pojednawcza postawa wobec rządu w sprawie małżeństw mieszańnych. Jego staraniem wyszło w 1842 r. czasopismo diecezjalne „Katholisches Wochenblatt”, wydał pierwszy *Schematismus des Bistums Culm*, a w 1850 r. agendę diecezjalną. Był uczestnikiem pierwszej konferencji biskupów niemieckich w Würzburgu w październiku 1848 r. Chociaż starał się zaspokajać potrzeby duszpasterskie ludności polskiej, to jednak czuł się biskupem niemieckim i działał na rzecz germanizacji w dziedzinie szkolnictwa. Ta postawa potęgowała niechęć miejscowego duchowieństwa zarówno do niego, jak i do jego współpracowników ze Śląska. Zmarł w Pelplinie 23 IX 1856 r. i został pochowany w podziemiach katedry⁵². Część pozostawionego majątku przekazał na wydanie historii biskupstwa. Pod tym względem był wyjątkowym biskupem w katolickim episkopacie.

Następnym biskupem pochodzącym ze Śląska był **Leopold Pelltram**, biskup trewirski (1865-1867). Urodził się 3 V 1812 r. w Świdnicy Śląskiej, w rodzinie lekarza Piotra i Józefy z d. Bauch⁵³. Studia teologiczne odbył we Wrocławiu i w Bonn, przyjmując 5 IV 1835 r. święcenia kapłańskie we Wrocławiu. Po 4-letnim wikariacie został proboszczem w Kowarach, a w 1844 r. objął probostwo i dziekanstwo w Cieplicach Śląskich. Od 1 VII 1850 r. pełnił obowiązki prepozyta parafii św. Jadwigi w Berlinie i delegata biskupiego delegatury berlińskiej. W latach 1859-1864 był katolickim dziekanem armii pruskiej. Prekonizowany 29 XII 1864 r. na biskupa Trewiru, sakrę biskupią otrzymał 28 V 1865 r. w katedrze wrocławskiej. Jego rządy diecezją trewirską trwały tylko 2 lata. Zmarł 3 VI 1867 r. w Trewirze i tam został pochowany⁵⁴.

Pochodzenia śląskiego był **Józef Alojzy Pukalski**, biskup tarnowski (1852-1885). Urodził się 17 III 1798 r. w Cieszynie jako syn kuśnierza Jana i Józefy z d. Patricius. Uczęszczał do miejscowej szkoły elementarnej, a nauki gimnazjalne pobierał w tamtejszym gimnazjum, uzyskując w 1817 r. świadectwo dojrzałości. Po 2-letnich studiach filozoficznych, teologię studiował w Ołomuńcu, przyjmując tam 22 IX 1821 r. święcenia kapłańskie z rąk kardynała Rudolfa Habsburga. W latach 1821-1830 pracował w charakterze wikariusza i katechety w Skoczowie. Na własną prośbę 13 V 1830 r. został inkardynowany do diecezji tarnowskiej i otrzymał probostwo w Wilamowicach k. Białej. W tej parafii dał się poznać jako gorliwy duszpasterz, kaznodzieja i katecheta. Pełnił też obowiązki dziekana białskiego i inspektora szkół ludowych. W 1846 r. został proboszczem w Żywcu, pełniąc nadal obowiązki dziekana białskiego⁵⁵.

W połowie 1851 r. ks. Pukalski wszedł do grona kapituły katedralnej w Tarnowie. Na podstawie bulli prekonizacyjnej papieża Piusa IX z 15 II 1852

⁵² A. Mańkowski, *Anastazy Sedlag biskup chełmiński*. ZTNT 5: 1920-922, nr 3-4, s. 34-70; E. Piścz, *Sedlag Anastasius*. W: Gatz II, s. 694-696.

⁵³ A. Meer, *Charakterbilder aus dem Clerus Schlesiens 1832-1881*. T. 1. Breslau 1884, s. 226.

⁵⁴ J. Gottschalk, *Auswärtige...*, s. 85-86.

⁵⁵ B. Kumor, *Pukalski Józef Alojzy*. W: PSB. T. 29: 1986, s. 354-355.

r. został biskupem tarnowskim. Sakrę biskupią przyjął 23 maja w Wiedniu z rąk nuncjusza apostolskiego Viale Prelā, a 23 czerwca odbył ingres do katedry tarnowskiej. Lata jego pontyfikatu odznaczają się ożywieniem życia religijnego diecezji, którą dwukrotnie osobiście zwizytował. Dokonał restauracji katedry, założył Stowarzyszenie Kapłanów Wzajemnych Modłów dla pogłębienia życia religijnego wiernych, popierał wydatnie rozwój bractw i stowarzyszeń kościelnych, przeprowadził reformę studiów teologicznych w Instytucie Teologicznym w Tarnowie, utworzył fundację na rzecz księży emerytów oraz fundację dla ubogich kapłanów w diecezji. W 1863 r. jako pierwszy z biskupów tarnowskich odbył podróż do Rzymu, gdzie wziął udział w rozmowach na temat porozumienia między przedstawicielami dwóch obrządków: łacińskiego i grecko-katolickiego w Galicji. Uczestniczył w Soborze Watykańskim I, opowiadając się za dogmatem o nieomyślności papieża, ale *iuxta modum*. W dobie kulturkampfu solidaryzował się z uwięzionym przez władze pruskie prymasem Mieczysławem Ledóchowskim i przyjął do diecezji wygnanych z Wielkopolski filipinów i urszulanki. Urządził w diecezji uroczystości z okazji 200-lecia Odsieczy Wiedeńskiej i poparł pielgrzymkę słowiańską do Wiecznego Miasta z okazji uroczystości św. Cyryla i Metodego. Posiadał liczne odznaczenia państwowe i kościelne, będąc m. in. asystentem tronu papieskiego i hrabią rzymskim. Zmarł 5 I 1885 r. w Tarnowie i tam został pochowany⁵⁶.

Ze Śląska austriackiego wyszedł kardynał **Jan Rudolf Kutschker**, arcybiskup wiedeński (1876-1881). Urodził się 11 IV 1810 r. we wsi Łączno [Wiese], w rodzinie miejscowych tkaczy. Nauki gimnazjalne pobierał w Opawie, a studia filozoficzno-teologiczne odbył w Ołomuńcu i Wiedniu, gdzie 21 IV 1833 r. przyjął święcenia kapłańskie⁵⁷. Po uzyskaniu w 1834 r. doktoratu z teologii, został wykładowcą moralnej w Ołomuńcu. W 1843 r. objął funkcję kanclerza w tamtejszym konsystorzu. W 1852 r. w Wiedniu otrzymał stanowisko proboszcza parafii miejskiej i duszpasterza kaplicy zamkowej. Do 1862 r. pełnił zarazem obowiązki przełożonego wiedeńskiego Instytutu Kształcenia Księży im. św. Augustyna. W 1853 r. otrzymał godność opata w opactwie Pagrany. W latach 1857-1876 był radcą ministerialnym w Ministerstwie Kultu i Wychowania. W 1862 r. w kapitule wiedeńskiej został obdarzony godnością prepozyta, podjął obowiązki wikariusza generalnego i otrzymał prekonizację na biskupa pomocniczego w Wiedniu. W 1876 r. objął rządy w metropolii wiedeńskiej, otrzymując w roku następnym kapelusze kardynalski. Pozostawił bogatą spuściznę naukową, a jego *opus vitae* stanowi 5-tomowe dzieło pt.: *Das Eherecht der katholische Kirche*. Zmarł 21 I 1881 r. w Wiedniu⁵⁸.

Śląsk wydał biskupa polowego armii pruskiej w osobie **Jana Chrzyciela Assmanna** (1888-1903). Urodził się 26 VIII 1833 r. w Branicach na Górnym

⁵⁶ B. K u m o r, *Pukalski Józef Alojzy*. W: SBKDŚI, s. 339-340.

⁵⁷ J. G o t t s c h a l k, *Auswärtige...*, 86.

⁵⁸ F. L a u c h e r t, *Kutschker Johann Rudolf*. W: LThK, szp. 319.

Śląsku, jako syn właściciela oberży. Po ukończeniu studiów filozoficzno-teologicznych we Wrocławiu, przyjął tam 15 VII 1860 r. święcenia kapłańskie. Jego zamiłowaniem była służba wojskowa. Już w 1865 r. został proboszczem garnizonu w Kołobrzegu, a w 1868 r. proboszczem dywizjonu w Nysie. W 1882 r. otrzymał nominację na delegata biskupiego i proboszcza parafii św. Jadwigi w Berlinie. Zarazem wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej jako kanonik honorowy⁵⁹. Prekonizowany przez papieża Leona XIII na biskupa tytularnego Filadelfii, przyjął 14 X 1888 r. sakrę biskupia w Berlinie. Z zamiłowaniem wypełniał powinności biskupa polowego armii pruskiej. Zmarł 27 V 1903 r. w Ahrweler w Nadrenii⁶⁰.

W utworzonej po pierwszej wojnie światowej diecezji katowickiej funkcję biskupa pomocniczego pełnił **Teofil Aleksander Bromboszcz** (1934-1937). Pochodził z wielodzietnej rodziny chłopskiej Michała i Franciszki z d. Zdziarek. Urodził się 25 IV 1886 r. w Katowicach-Ligocie. Po ukończeniu miejscowej szkoły elementarnej, nauki gimnazjalne pobierał w Pszczynie i w Gliwicach, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości. Studia Teologiczne odbył na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego, przyjmując 26 VI 1912 r. święcenia kapłańskie. Pracował jako wikariusz w Szczecinie, a w latach pierwszej wojny światowej był kapelanem wojskowym, pełniąc przez pewien czas funkcje proboszcza garnizonu w twierdzy toruńskiej. W 1918 r. we Wrocławiu uzyskał doktorat z teologii na podstawie rozprawy pt.: *Die Einheit des Johannes-Evangeliums*. W 1919 r. został wikariuszem katedralnym, redaktorem „Posłańca Niedzielnego” i sekretarzem Stowarzyszenia św. Bonifacego. Aktywnie włączył się w akcję plebiscytową. W latach 1920-1923 pełnił obowiązki proboszcza w Ornontowicach. Odrzucił propozycję objęcia profesury z egzegezy Nowego Testamentu na Uniwersytecie Wileńskim⁶¹. Po utworzeniu administracji apostolskiej w Katowicach, został egzaminatorem posynodalnym, cenzorem ksiąg religijnych, członkiem komisji do czystości wiary oraz wikariuszem generalnym. W kurii zajmował się zwłaszcza sprawami finansowymi. Kupił dom w Kokoszycach i założył drukarnię oraz księgarnię diecezjalną. Wydał katechizm i podręcznik historii biblijnej. Był prezesem Towarzystwa Naukowego Kapłanów Śląskich. Otrzymał godność kanonika gremialnego kapituły katedralnej i prałata domowego. W latach 1927-1934 był proboszczem w Mysłowicach. 24 III 1934 r. został mianowany biskupem tytularnym Kandeby, z przeznaczeniem do pracy w diecezji katowickiej, jako jej pierwszy sufragan. Sakrę biskupia otrzymał 3 VI 1934 r. w Mysłowicach. Zmarł 12 I 1937 r. w Katowicach i został pochowany w tamtejszym kościele pw. św. Piotra i Pawła⁶².

⁵⁹ J. N e g w e r, *Geschichte des Breslauer Domkapitels...*, s. 301.

⁶⁰ J. G o t t s c h a l k, *Auswärtige...*, s. 87.

⁶¹ J. M a n d z i u k, *Bromboszcz Teofil Aleksander*. W: SPTK, t. 5, s. 159-160.

⁶² J. M y s z o r, *Historia diecezji katowickiej*. Katowice 1999, s. 75-76.

Ze Śląska powędrował aż do Brazylii **Wilhelm Tileczek**, ordynariusz niezależnej prałatury Foz de Iguaçu (1926-1937). Urodził się 24 XI 1877 r. w Siemianowicach. Nauki gimnazjalne pobierał w domu misyjnym Świętego Krzyża w Nysie księży werbistów. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium St. Gabriel w Mödling k. Wiednia. Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1906 r., wyjechał do pracy misyjnej w Brazylii. W 1926 r. został ordynariuszem niezależnej prałatury Foz do Iguaçu. Pracował wśród różnych grup narodowościowych, m. in. wśród tamtejszej Polonii. Był czynny na polu społeczno-charytatywnym, zakładał szkoły, przytułki, budował kościoły, pracował w komisji kolonizacyjnej. Zmarł 25 II 1937 r. w Rio de Janeiro⁶³.

Z Górnego Śląska pochodził **Maksymilian Józef Jan Kaller**, biskup warmiński (1930-1945). Urodził się 10 X 1880 r. w Bytomiu jako syn kupca i właściciela fabryki Józefa i Berty z d. Salzburg. Nauki gimnazjalne pobierał w Bytomiu, uzyskując w 1899 r. świadectwo maturalne. Po ukończeniu studiów teologicznych we Wrocławiu, przyjął tam 20 VI 1903 r. święcenia kapłańskie. Przez 2 lata pełnił obowiązki wikariusza w Strzelcach Opolskich. W 1905 r. został administratorem stacji misyjnej na wyspie Rugii, prowadząc duszpasterstwo wśród miejscowych katolików, polskich robotników sezonowych i wczasowiczów. W 1917 r. objął probostwo parafii św. Michała w Berlinie, liczącej 17 000 katolików i 150 000 wiernych innych wyznań. W 1926 r. otrzymał nominację na kierowanie administracją apostołską w Tucznie dla wiernych tej części archidiecezji poznańskiej i diecezji pelplińskiej, które po 1920 r. nie weszły w skład II Rzeczypospolitej Polskiej. Udało mu się przenieść stolicę administracji do Piły, gdzie w 1929 r. powstała prałatura udzielna⁶⁴.

23 VII 1930 r. nieznaczną większością głosów kapituła warmińska we Fromborku wybrała ks. Kallera biskupem warmińskim, a prekonizacja papieska nastąpiła 2 września. Jego konsekratorem był nuncjusz papieski C. Orsenigo. Na mocy potwierdzenia papieskiego z 16 III 1933 r. mógł nosić paliusz. W diecezji warmińskiej został przyjęty chłodno, a dopiero w późniejszych latach zyskał większe uznanie. Dzięki jego staraniom zostało wzniesione seminarium duchowne w Braniewie. W 1932 r. zaczął się ukazywać tygodnik diecezjalny „Ermländisches Kirchenblatt”. Poprzez odbyty synod diecezjalny starał się wprowadzić w życie założenia Akcji Katolickiej. Troszczył się o rozwój życia eucharystycznego, rozwijał duszpasterstwo młodzieży i popierał działalność abstynencką. Znał język polski i jego listy pasterskie na ogół były wydawane w obu językach⁶⁵.

⁶³ E. Śliwka, *Tileczek Wilhelm*. W: SBKDŚI, s. 438.

⁶⁴ M. Borzyszkowski, *Kaller Maksymilian Józef Jan*. W: SBKDŚI, s. 158.

⁶⁵ G. Fittka, *Kaller Maximilian*. W: Gatz II, s. 357 n.

Po dojściu Hitlera do władzy bp warmiński wielokrotnie występował przeciw ograniczeniu praw Kościoła i w obronie prześladowanych. W tym celu zwoływał doroczne konferencje rejonowe księży, powołał do życia tzw. Kościół wędrujący, organizował masowe pielgrzymki do sanktuariów diecezjalnych. W styczniu 1937 r. wydał list pasterski, w którym ostro protestował przeciwko hitlerowskim szykanom wobec Kościoła. Po zajęciu przez Hitlera Kłajpedy, został 10 VI 1939 r. administratorem tej prałatury udzielnej. W latach drugiej wojny światowej utrzymywał kontakty z członkami antyhitlerowskiego ruchu w Rzeszy. 27 II 1942 r. zgłosił gotowość osobistego duszpasterzowania w obozie koncentracyjnym dla ludności żydowskiej w Teresinie, lecz propozycji tej nie przyjął nuncjusz Orsenigo. Wywieziony do Gdańska, stamtąd wyjechał do Stendal i Halle, gdzie przeżył koniec wojny⁶⁶. Z początkiem sierpnia 1945 r., częściowo pieszo, powrócił do Olsztyna. Wkrótce po rozmowie z prymasem Augustem Hlondem, złożył na jego ręce rezygnację z jurysdykcji nad tą częścią diecezji warmińskiej, która znalazła się w granicach Polski. Zamieszkał we Frankfurcie n. Menem i otrzymał papieskie pełnomocnictwo dla duszpasterstwa przesiedlonej ludności niemieckiej. Zmarł 7 VII 1947 r. i został pochowany na cmentarzu w Königstein⁶⁷.

Jedną z wybitniejszych postaci śląskich był biskup **Józef Marcin Nathan**, sufragan ołomuniecki (1943-1947). Urodził się 11 XI 1867 r. w Tłustomostach k. Kietrza, w rodzinie morawskiej Józefa i Antoniny z d. Odersky. Ojciec nauczyciel wraz z rodzina przeniósł się w 1869 r. do Ludgierzowic k. Hulczyna, gdzie otrzymał posadę kierownika szkoły ludowej. Nauki gimnazjalne pobierał w Głubczycach i w Raciborzu, uzyskując w 1887 r. świadectwo maturalne. Studia filozoficzno-teologiczne rozpoczął we Fryburgu, a następnie kontynuował je we Wrocławiu. Świecenia kapłańskie przyjął 23 V 1891 r. z rąk kardynała Jerzego Koppa. Swoje życie związał z Branicami, gdzie początkowo był wikariuszem, a od 1899 r. proboszczem. W latach 1913-1916 był posłem w parlamencie niemieckim. Od 1916 r. powierzono mu obowiązki komisarza tej części archidiecezji ołomunieckiej, która była w granicach cesarstwa niemieckiego. W 1921 r. otrzymał godność kanonika kapituły w Kromieryżu. W 1924 r. został wikariuszem generalnym pruskiej części archidiecezji ołomunieckiej, a w 1938 r. objął jurysdykcję na terytorium czeskich Sudetów zajętych przez Trzecią Rzeszę⁶⁸.

W 1900 r. ks. Nathan założył w Branicach zakład leczniczy dla umysłowo i psychicznie chorych, a 4 lata później powołał do istnienia fundację, dzięki której powstało 26 obiektów leczniczych. W 1939 r. leczono w nich 1700 chorych, pracowało 115 sióstr zakonnych, 9 lekarzy i 250 osób personelu świeckiego. W lipcu 1941 r. z zakładu wywieziono kilkuset chorych, którzy zamiast

⁶⁶ Zob. G. Reifferscheid, *Das Bistum Ermland und das Dritte Reich*. Köln-Wien 1975.

⁶⁷ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*. Olsztyn 2003, s. 126.

⁶⁸ Redakcja, *Natan Józef Marcin*. W: LDR, t. 2, s. 197-198.

do innych szpitali trafili do komór gazowych. Infulat Nathan wykorzystał wszystkie swoje wpływy, aby tragedia się nie powtórzyła.

Na podstawie bulli prekonizacyjnej papieża Piusa XII z 26 IV 1943 r. ks. Nathan został biskupem pomocniczym archidiecezji ołunieckiej. W marcu 1945 r. opuścił z częścią chorych Branice i udał się na terytorium Czechosłowacji. Do Branic powrócił 5 czerwca i miał nadzieję pozostania w swoim zakładzie. Jednak 21 XII 1946 r. został przewieziony do Opawy, gdzie zamieszkał w klasztorze Córki Miłości Bożej. Zmarł 30 I 1947 r. i został pochowany na cmentarzu opawskim⁶⁹.

Ziemia śląska wydała wielkiego prymasa Polski, sługę Bożego **Augusta Józefa Hlonda**, biskupa śląskiego (1925-1926), arcybiskupa poznańsko-gnieźnieńskiego (1926-1945) i arcybiskupa gnieźnieńsko-warszawskiego (1945-1948). Urodził się 5 VII 1881 r. w Brzęczkowicach k. Mysłowic, jako syn droźnika kolejowego Jana i Marii z d. Imiela. Do szkoły uczęszczał w Zawodziu, Królewskiej Hucie, Brzezince i w Mysłowicach. W 1893 r. wraz z bratem Ignacym udał się do Turynu, by w salezjańskim kolegium misyjnym w Valsalice, a następnie w Lombiasco kontynuować naukę w zakresie szkoły średniej. W 1896 r. wstąpił do nowicjatu w Foglizzo i po roku złożył śluby zakonne na ręce przełożonego generalnego, bł. Michała Ruy. Studia filozoficzne odbył w Rzymie, wieńcząc je doktoratem z filozofii, uzyskanym 10 VII 1900 r. na Uniwersytecie Gregoriańskim. Marzył o wyjeździe na misje, lecz przełożeni skierowali go do pierwszego polskiego zakładu salezjańskiego w Oświęcimiu. Pełnił tam obowiązki wychowawcy, nauczyciela, dyrygenta chóru i orkiestry, a także sekretarza dyrektora zakładu ks. Manassero. Ponadto był redaktorem „Wiadomości Salezjańskich”, pomagał w wydawaniu różnych broszur dotyczących młodego zgromadzenia oraz studiował teologię. Wyjeżdżał też do Wiednia na kurs robót ręcznych i w charakterze nauczyciela śpiewu. W 1904 r. złożył w VI Gimnazjum we Lwowie maturę eksternistyczną. Otrzymał 23 IX 1905 r. święcenia kapłańskie z rąk biskupa Anatola Nowaka w kościele wizytek w Krakowie, objął funkcję kapelana w krakowskim Zakładzie im. Lubomirskich, gdzie opiekował się młodzieżą rzemieślniczą oraz uczył religii w szkole przemysłowej. Równocześnie uczęszczał na Uniwersytet Jagielloński jako wolny słuchacz polonistyki. W latach 1907-1909 był przełożonym placówki salezjańskiej w Przemysłu na Zasaniu. Następnie z polecenia przełożonych przeniósł się do Wiednia, w którym pracował 13 lat, rozwijając działalność wśród młodzieży i w akcjach o charakterze społeczno-charytatywnym. Postawił na wysokim poziomie gimnazjum salezjańskie. Dzięki jego zabiegom w 1912 r. zatwierdzono zgromadzenie na terytorium Austro-Węgier. Duszpasterzował w środowisku polskiej kolonii w Wiedniu, opiekował się Sodalicją Mariańską,

⁶⁹ Zob. H. L e l e k, *Życie i działalność księdza biskupa Józefa Marcina Nathana (1867-1947)*. Lublin 1974, mps; W. G r o c h o l l, *Joseph Martin Natan. Leben und Leiden für eine grenzlose Caritas im märisch-schlesischen Land*. Eschershausen 1990.

patronował polskim organizacjom robotniczym o charakterze chrześcijańskim, współpracował z polskimi organizacjami charytatywnymi. Po podziale w 1919 r. austro-węgierskiej inspektorii salezjańskiej na polską i niemiecko-austriacko-węgierską został mianowany inspektorem tej ostatniej, znał bowiem język niemiecki i węgierski oraz orientował się w tamtejszych stosunkach. Jako inspektor rozszerzył działalność salezjańską na Bawarię i na terenie Węgier. Zdobył autorytet i szacunek u władz państwowych, jak i kościelnych. Utrzymywał bliskie kontakty z wybitnymi osobistościami środowiska wiedeńskiego. Między innymi w 1918 r. poznał prąta A. Rattiego i jemu w dużym stopniu zawdzięczał swoją karierę kościelną⁷⁰.

W 1922 r. ks. Hlond został administratorem apostolskim części Górnego Śląska, przyłączonej do Polski po plebiscycie. Zorganizował struktury kurialne i administracyjne na powierzonym sobie terytorium. W pewnych środowiskach stawiano mu zarzuty, jakoby dyskryminował katolików niemieckich, którzy pozostali na Górnym Śląsku. Zarzut ten dotarł do Stolicy Apostolskiej, która jednak nie dała wiary oskarżeniom i 14 XII 1925 r. mianowała Hlonda pierwszym biskupem nowo utworzonej diecezji katowickiej. Po pół roku papież Pius XI na tajnym konsystorzu ogłosił go arcybiskupem gnieźnieńskim i poznańskim, a 20 VI 1927 r. powołał do kolegium kardynalskiego. Nowy prymas powołał Kancelarię Przyboczną Prymasa Polski, przemianował dotychczasowe konsystorze na kurie, zorganizował sądownictwo kościelne i studia seminaryjne, obsadzał katedry wybitnymi fachowcami, a zdolnych alumnów i księży wysyłał na studia zagraniczne. Erygował wyższe zakłady naukowe. Przygotował projekt parcelacji dóbr kościelnych. Chętnie popierał różne inicjatywy duszpasterskie. Uczestniczył czynnie w zjazdach i kongresach kościelnych. Przyczynił się do rozszerzenia kultu Maryjnego w Polsce. Powołał Akcję Katolicką i ułożył jej statut. Otaczał opieką duszpasterską emigrację polską⁷¹.

Z chwilą wybuchu drugiej wojny światowej kardynał Hlond opuścił Polskę. W Rzymie informował Stolicę Apostolską i świat o przebiegu i skutkach agresji hitlerowskiej. Rozwinął szeroką działalność na rzecz okupowanego kraju. Po powrocie do kraju, ustanowił polską organizację kościelną na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Na podstawie swoich nadzwyczajnych pełnomocnictw rozwiązał problem sądownictwa kościelnego. Wzywał księży i zakonników oraz zakonnice do pracy duszpasterskiej na Ziemi Odzyskane. 30 V 1946 r. odbył ingres do Warszawy, gdzie zmarł 22 X 1948 r. Został pochowany w gruzach katedry warszawskiej, a jego serce złożono w kaplicy pod wieżami w bazylice gnieźnieńskiej⁷².

Śląsk był „małą Ojczyzną” **Józefa Feliksa Gawliny**, biskupa polowego Wojska

⁷⁰ J. M a n d z i u k, *Hlond August Józef*. W: SBKDŚI, s. 134-135.

⁷¹ S. K o s i ń s k i, *Hlond August SDB*. W: EK. T. 6. Lublin 1993, szp. 1088-1089.

⁷² J. M a n d z i u k, *Hlond August Józef*. W: ŚISB SN, s. 130-131.

Polskiego (1933-1964). Urodził się 18 XI 1892 r. w Strzybniku k. Raciborza, w rolniczej rodzinie Franciszka i Joanny z d. Banaś. Ukończył miejscową szkołę elementarną, nauki gimnazjalne pobierał w Raciborzu, a następnie w Rybniku, uzyskując tam w 1914 r. świadectwo maturalne. Studia filozoficzno-teologiczne, rozpoczęte na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego, musiał przerwać, gdyż został wcielony do armii pruskiej i skierowany na front francuski. Ranny w listopadzie 1915 r., po rekonwalescencji został skierowany do działań wojennych w Egipcie i Palestynie. Pod Damaszkiem dostał się do niewoli angielskiej. Wróciwszy na Śląsk, kontynuował studia teologiczne, uwieńczone doktoratem w 1920 r. Świecenia kapłańskie przyjął 18 VI 1921 r. z rąk kardynała Adolfa Bertrama⁷³.

W latach 1921-1924 pełnił obowiązki wikariusza najpierw w Dębieńsku k. Rybnika, a następnie w Tychach przy boku proboszcza Jana Kapicy, wikariusza generalnego polskiej części Górnego Śląska. Odwołany z Tych, został 7 VII 1924 r. sekretarzem generalnym Ligi Katolickiej oraz współorganizatorem III Zjazdu Śląskiego w Katowicach. Pełnił też obowiązki redaktora „Gościa Niedzielnego” i przygotował uroczystość koronacyjną obrazu Matki Bożej Piekarskiej w 1925 r. W 1927 r. odbył roczne studia dziennikarskie, będąc kierownikiem Katolickiego Biura Prasowego, przemianowanego później na Katolicką Agencję Prasową. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego w 1928 r. uzyskał magisterium z teologii moralnej. Po powrocie do diecezji został radcą i notariuszem kurialnym, a w 1931 r. objął funkcję proboszcza parafii św. Barbary w Chorzowie. Obok licznych zajęć w parafii i w diecezji, podejmował wiele zadań na arenie ogólnopolskiej⁷⁴.

Papież Pius XI bullą prekonizacyjną z 11 II 1933 r. mianował ks. Gawlinę biskupem polowym Wojska Polskiego. Dał się poznać w życiu religijnym przedwojennej Polski jako wybitny kaznodzieja i propagator kultury katolickiej. Czynnie udzielał się w różnych komisjach Episkopatu polskiego. W kampanii wrześniowej 1939 r. ranny pod Łuckiem przekroczył granicę polską i udał się do Rzymu, gdzie otrzymał odnowienie jurysdykcji przez papieża Piusa XII. We Francji zorganizował duszpasterstwo odradzającego się wojska polskiego. Następnie wraz z oddziałami polskimi wylądował w Anglii, gdzie oprócz pracy duszpasterskiej przewodniczył Anglo-Polish Catholic Society. Odbił kilka podróży wizytacyjnych do Egiptu, na Bliski Wschód, do Związku Sowieckiego. Żołnierzom polskim towarzyszył w przemarszach i walkach, zwłaszcza w bitwie o Monte Cassino. Założył biuro prasowe biskupa polowego, które później dało początek Katolickiemu Ośrodkowi Wydawniczemu „Veritas” w Londynie, któremu do końca patronował. Po zakończeniu drugiej wojny światowej pozostał w Rzymie, skąd kierował akcją duszpasterską wśród Polonii zagranicznej.

⁷³ J. P a t e r, *Gawlina Józef Feliks*. W: SBKDŚI, s. 111.

⁷⁴ P. T a r a s, *Gawlina Józef Feliks*. W: EK. T. 5. Lublin 1989, szp. 897.

W 1947 r. został ordynariuszem Polaków w Niemczech⁷⁵. Będąc protektorem Emigracji Polskiej, często odwiedzał skupiska Polaków rozsianych po całym świecie, zyskując zaszczytny tytuł „latającego biskupa”. W uznaniu zasług otrzymał od Stolicy Apostolskiej w 1958 r. tytularne arcybiskupstwo Madino. Był ojcem Soboru Watykańskiego II. Zmarł 21 IX 1964 r. w Rzymie i został pochowany na cmentarzu żołnierzy polskich na Monte Cassino⁷⁶.

Z ziemi śląskiej wyszedł **Jan Kanty Rafał Lorek** biskup sandomierski (1946-1967). Urodził się 20 X 1886 r. w Błażejowicach k. Toszka, w rodzinie rolniczej Jana i Albiny z d. Korek. Nauki gimnazjalne pobierał w Strzelcach Wielkich i w małym seminarium duchownym księży misjonarzy w Krakowie. W 1905 r. wstąpił do tej wspólnoty zakonnej, składając 27 IX 1907 r. śluby zakonne. Studia teologiczne odbył w misjonarskim Instytucie Teologicznym w Krakowie, przyjmując tam 2 VII 1911 r. święcenia kapłańskie. Pracował w charakterze wychowawcy w Zakładzie Wychowawczym im. ks. Siemaszki dla biednych i opuszczonych chłopców w Krakowie, a głównie w jego filii w Czernej, gdzie rozbudował zakład. Powołany do wojska niemieckiego, odbywał służbę biurową w Opolu. W latach 1917-1918 był duszpasterzem wśród sezonach robotników polskich w diecezji Hildesheim. W 1920 r. brał czynny udział w przygotowaniach do plebiscytu śląskiego. W latach 1920-1927 był dyrektorem Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia archidiecezji krakowskiej. W latach 1927-1930 zbudował nowoczesny zakład wychowawczy dla chłopców w Prądniku w Krakowie. W 1930 r. objął obowiązki superiora i proboszcza parafii Świętego Krzyża w Warszawie.

Ks. Lorek 26 V 1936 r. otrzymał prekonizację na biskupa tytularnego Modra w Bitynii i został administratorem apostolskim diecezji sandomierskiej. W pierwszym roku niemieckiej okupacji, kiedy w brutalny sposób werbowano pracowników wywożonych na roboty przymusowe do rzeszy, wydał odezwę zachęcającą młodych ludzi do dobrowolnego zgłaszania się na te wyjazdy. Ten krok wywołał wiele krytycznego rozgłosu i spowodował upomnienie ze strony polskich władz konspiracyjnych. Na terenie diecezji dawał schronienie i pracę ponad 150 księżom-uchodźcom z diecezji poznańskiej, chełmińskiej, katowickiej i łódzkiej, a licznym alumnom z tychże diecezji – możliwość kontynuowania studiów w seminarium sandomierskim. Interweniował u władz okupacyjnych w sprawach osób aresztowanych i ratował liczne rodziny pochodzenia żydowskiego. Do obozów koncentracyjnych przesyłał dla księży pomoc w postaci paczek żywnościowych. W 1946 r. został ordynariuszem sandomierskim. Troszczył się o odbudowę zniszczonych obiektów sakralnych i erygowanie

⁷⁵ K. K o s i c k i, *Duszpasterstwo wśród Polaków w Niemczech w latach 1945-1950*. Lublin 1993, s. 90-95.

⁷⁶ J. P a t e r, *Arcybiskup Józef Feliks Gawlina biskup połowy Wojska Polskiego (1892-1964)*. W: *Ludzie Kościoła katolickiego n Ziemi Śląskiej*. Red. K. M a t w i j o w s k i. Wrocław 1994, s. 176-177.

nowych parafii. Zmarł 4 I 1967 r. w Sandomierzu i został pochowany w podziemiach tamtejszej katedry, dla której wystarał się o tytuł bazyliki mniejszej⁷⁷.

Całe swoje życie dla śląskiego Kościoła poświęcił **Henryk Innocenty Grzondziel**, biskup pomocniczy Opola (1959-1968). Urodził się 26 VII 1897 r. w Katowicach –Załężu, jako syn górnika Jana i Franciszki z d. Czakańska. Szkołę elementarną ukończył w Rudzie Śląskiej, a nauki gimnazjalne pobierał w Gimnazjum im. Królowej Luizy w Zabrze. Wcielony do wojska, został skierowany na front litewski, a potem do Francji, gdzie został ranny. W 1919 r. rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego, przyjmując 17 III 1923 r. święcenia kapłańskie z rąk kardynała Adolfa Bertrama. Przez pół rok był wikariuszem w Wielkich Hajdukach, a następnie rozpoczął pracę we wrocławskim konwiktie teologicznym w charakterze tzw. korepetytora z zadaniem uczenia kleryków języka polskiego oraz wybranych zagadnień filozoficznych. Równocześnie pełnił funkcję duszpasterza w kościółku św. Marcina, będącego centrum Polonii wrocławskiej. W 1926 r. zdobył tytuł doktora teologii na podstawie pracy pt.: *Die Entwicklung der Unterscheidung zwischen der potentia Dei absoluta und der potentia Dei ordinata von Augustinus bis Alexander von Halles*. Jednak karierze naukowej nigdy się nie poświęcił⁷⁸.

W latach 1927-1929 był wikariuszem w parafii św. Jacka w Bytomiu, następnie objął stanowisko dyrektora Caritas dla Górnego Śląska z siedzibą w Zabrze - Biskupicach. W 1931 r. przejął agendy proboszczowskie parafii św. Antoniego w Gliwicach – Wójtowej Wsi. Po 4 latach przeniósł się do Wrocławia, gdzie otrzymał nominację na odpowiedzialne stanowisko ojca duchownego kleryków. Był też wykładowcą teologii dogmatycznej i ascetyki. W czasie drugiej wojny światowej duszpasterzował wśród robotników polskich na Psim Polu. Był wielokrotnie nękany przez gestapo. W 1942 r. w Oświęcimiu zginęła jego siostra Salomea, a w Dachau – powiernik duchowy ks. Józef Czempiel. W tym czasie wysuwany był przez Konferencję Biskupów w Fuldzie jako kandydat do sakry biskupiej. W latach 1947-1951 był administratorem wrocławskiej parafii św. Doroty, a w latach 1949-1953 pełnił obowiązki wykładowcy teologii dogmatycznej w seminarium duchownym we Wrocławiu. W 1953 r. przeniósł się na Śląsk Opolski i objął kapelanię u sióstr szkolnych de Notre Dame w Pokoju k. Opola. W roku następnym został proboszczem parafii Krzyżanowice. W 1957 r. przeszedł na parafię Nowa Wieś Królewska i stamtąd dojeżdżał do kurii opolskiej jako konsultator diecezjalny i wikariusz generalny. Był też egzaminatorem posynodalnym i cenzorem ksiąg. Na podstawie bulli prejonizacyjnej Jana XXIII z 20 V 1959 r. został biskupem tytularnym Atrybii i pomocniczym w Opolu. Był ojcem Soboru Watykańskiego II. W 1864 r. z powodu pogarsza-

⁷⁷ A. Schletz, *Lorek Jan Kanty Rafał*. W: PSB. T. 17: 1972, s. 547-548.

⁷⁸ J. Kopic, *Grzondziel Henryk Innocenty*. W: SBKDSI, s. 124-125; Zob. Tenże, *Biskup Henryk Grzondziel (1897-1968) w służbie Kościoła na Śląsku*. Opole 2002.

jącego się stanu zdrowia przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Grudziach k. Opola. Tam zmarł 24 V 1968 r. i został pochowany na placu kościelnym⁷⁹.

Z Opolszczyzny pochodził **Franciszek Cedzich**, biskup Alto Parana w Paragwaju (1968-1971). Urodził się 25 IX 1911 r. w Dolnej k. Strzelec Opolskich, w chłopskiej rodzinie Stanisława i Anny z d. Rożec. Po ukończeniu miejscowej szkoły ludowej, nauki gimnazjalne pobierał w domu misyjnym Świętego Krzyża księży werbistów w Nysie. W 1931 r. wstąpił do nowicjatu w Mödling k. Wiednia i tam ukończył studia filozoficzno-teologiczne, przyjmując 19 III 1937 r. święcenia kapłańskie. Wysłany na misję do Ameryki Południowej, najpierw uczył się języka hiszpańskiego w Buenos Aires, a w marcu 1939 r. przeniósł się do Paragwaju i pracował w prowincji Encarnación. W 1946 r. został proboszczem w Carmendel Parana. Okazał się gorliwym duszpasterzem, społecznikiem, budowniczym i wydawcą tygodnika katolickiego „Orientacion”. W latach 1950-1956 był ekonomem południowej prowincji werbistów w Argentynie i równocześnie rektorem domu misyjnego w Buenos Aires. Następnie przeniósł się do Coronel Juarez, gdzie założył niższe seminarium duchowne. W latach 1959-1966 duszpasterzował w stolicy Argentyny. W 1966 r. został przełożonym misji w okręgu Alto Parana w Paragwaju. Dwa lata później, po utworzeniu niezależnej prałatury apostolskiej, został jej pierwszym biskupem. Sakrę biskupią otrzymał 23 VI 1968 r. Troszczył się o miejscową ludność indiańska. Dwa razy w tygodniu udzielał katechezy przez radio. Zmarł 22 XII 1971 r. i został pochowany w katedrze w Puerto Stroessner⁸⁰.

Z Sowczyc k. Olesna Śląskiego pochodził biskup **Juliusz Bieniek**, sufragan katowicki (1937-1978). Urodził się 11 IV 1895 r. w rolniczej rodzinie Piotra i Józefy z d. Maleska. Po ukończeniu miejscowej szkoły ludowej, uczył się w gimnazjum w Kluczborku, skąd został wydalony w 1913 r. za działalność polską. Maturę zdobył w 1914 r. w Jaworzu, gdzie kontynuował naukę. Studia teologiczne odbył na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego, przyjmując 16 VI 1918 r. święcenia kapłańskie z rąk kardynała Adolfa Bertrama. Pracował w charakterze wikariusza kolejno w parafiach: Siemianowice, Pstrążna, Biskupice, Goszyce, Racibórz – parafia św. Mikołaja i Gorzów Śląski. Brał czynny udział w pracach plebiscytowych, współpracując w tym zakresie z ks. Pawłem Kuczką. W 1922 r. został katechetą szkół średnich w Siemianowicach. W 1924 r. otrzymał nominację na notariusza nowo utworzonej kurii w Katowicach. Utworzył od podstaw cały system kancelaryjny, uznany za wzorcowy i przyjęty przez niektóre kurie diecezjalne. W 1930 r. został kanclerzem kurii katowickiej. Oprócz działalności kurialnej znalazł czas na pracę naukową

⁷⁹ J. M a n d z i u k, *Grzondziel Henryk*. W: SPTK, t. 5, s. 530.

⁸⁰ J. K o p i e c, *Cedzich Franciszek*. W: SBKDŚl, s. 65-66.

Papież Pius XI bullą prejonizacyjną z 13 III 1937 r. mianował ks. Bieńka biskupem tytularnym Dascylei i przydzielił go jako biskupa pomocniczego do pomocy ordynariuszowi katowickiego Stanisławowi Adamskiemu. Konsekrowany 25 IV 1937 r., przyjął obowiązki wikariusza generalnego, a w nowo erygowanej kapitule katedralnej otrzymał godność prepozyta. Należał do kilku komisji Episkopatu Polski. Na początku 1941 r. został wraz z ordynariuszem wysiedlony do Generalnej Gubernii. Zamieszkał w domu emerytów w Krakowie, gdzie prowadził szeroką działalność charytatywną. Organizował wysyłki żywności i lekarstw do obozów koncentracyjnych. W końcu stycznia 1945 r. wrócił do Katowic i objął urząd wikariusza generalnego. Aresztowany 4 XI 1952 r., znalazł się w domu emerytów w Kielcach, a w 1955 r. w klasztorze boromeuszek w Kępnie. Po powrocie do diecezji 5 XI 1956 r. objął wszystkie funkcje, jakie piastował przed wysiedleniem. W 1962 r. został asystentem tronu papieskiego. Był ojcem Soboru Watykańskiego II. Zmarł 17 I 1978 r. w Katowicach i został pochowany na cmentarzu w Wysokiej k. Olesna Śląskiego⁸¹.

Zamykając długą listę biskupów pochodzących ze Śląska w czasach pruskich, którzy pracowali w różnych diecezjach na świecie, warto wspomnieć, że ks. **Reinhold Schirmeisen** był śląskim kandydatem na stolicę poznańsko-gnieźnieńską. Urodził się 8 I 1842 r. w Dobrodzieniu. Po ukończeniu studiów teologicznych i pobycie w alumnacie we Wrocławiu, otrzymał 28 VI 1866 r. święcenia kapłańskie. 5 VII 1888 r. objął wielką parafię pw. Trójcy Świętej w Bytomiu. Kardynał Jerzy Kopp cenił jego gorliwość duszpasterską, korzystał z roztropnych rad i chętnie widziałby go na stanowisku proboszcza św. Jadwigi w Berlinie. Jednak ks. Schirmeisen odrzucił 3 zaszczytne funkcje: delegata berlińskiego, biskupa polowego i arcybiskupa poznańskiego i gnieźnieńskiego, pozostając proboszczem w Bytomiu. Zmarł w 1912 r.⁸²

Na koniec można przytoczyć suchą statystykę, świadczącą o bogactwie ludzi Kościoła katolickiego, którzy wyszli z ziemi śląskiej i przynieśli jej wielką chlubę. Wśród 50 hierarchów było 44 ordynariuszy, 4 biskupów pomocniczych i 2 biskupów polowych. Ponadto ze Śląska pochodzili 2 prymasi: Belgii i Polski oraz 3 kardynałowie: Michał Fryderyk von Althann, Jan Rudolf Kutschker i August Józef Hlond.

Évêques d'origine silésienne

Résumé

L'élaboration concerne les évêques ordinaires et auxiliaires, exerçant leur ministère dans de différents pays chrétiens. Tous venaient de la Silésie, l'enfance passée sur

⁸¹ J. D z i w o k i, *Bieniek Juliusz*. W: SBKDŚl, s. 30.

⁸² H. N e u b a c h, *Reinhold Schirmeisen, ein schlesischer Kandidat für den Erzbischöflichen Stuhl zu Posen-Gnesen*. ASKG 62: 2004, s. 207-222.

la terre silésienne, l'instruction acquise souvent dans les écoles silésiennes et les traditions familiales potrées des gentilhommières des Piastes silésiens, des châteaux chevaleresques, des maisons de particiennes, des chaumières des paysans. Dans plusieurs cas ils exerçaient le travail d'aumônerie et administratif dans l'évêché de Wrocław et après savoir obtenu le sacre épiscopale ils suivaient leurs activité dans leurs diocèses. Cette article contient la liste des hiérarches dans l'ordre chronologiques du XIII s. à 1945.

Traduit par Stanisław Szawan